

Förhistoriska spår i Hällbybrunn

ARKEOLOGISK UTREDNING

Hällby 9:1, Torlunda1:271, Brunnsta 3:5 m.fl. Torshälla socken, Eskilstuna kommun
Södermanland

Karin Beckman-Thoor

Förhistoriska spår i Hällbybrunn

ARKEOLOGISK UTREDNING

Hällby 9:1, Torlunda 1:271,
Brunnsta 3:5 m.fl.
Torshälla socken
Eskilstuna kommun
Södermanland

Karin Beckman-Thoor

© **KRAKA KULTURMILJÖ 2014**

Kraka kulturmiljö rapport 2014:2

KRAKA KULTURMILJÖ

Johan Skyttes väg 232

125 34 Älvsjö

E-post: krakakulturmiljo@gmail.com

Omslag: Parallellt med landsvägen i Hällbybrunn finns det rester av en hålväg, objekt 28, som visar på åsens betydelse som färdväg sedan förhistorisk tid.

Samtliga fotografier är tagna av Karin Beckman-Thoor.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Medgivande R172_130051

ISBN:978-91-981252-4-5

Tryck: Modintryckoffset, Stockholm 2014

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning	8
Metod och genomförande.....	8
Naturgeografi och fornlämningsmiljö	9
Utredningens resultat	13
Utvärdering	22
Referenser.....	23
Litteratur	23
Kart- och arkivmaterial.....	23
Administrativa uppgifter	24
Bilagor	25
1. Objektbeskrivningar.....	25
2. Tabell över schakt och provgropar.....	28
3. Schaktplaner	30

Sammanfattning

Den arkeologiska utredningen har utförts inför ett kommunalt planprogram i Hällbybrunn. Arbetet har omfattat inventering och utredningsgrävningar.

Inom utredningsområdet finns sex objekt som utgör lagskyddade fornlämningar, varav fyra framkom vid den arkeologiska utredningen. Fornlämningarna utgörs av två boplatser, objekt 1 och 14; en grav, objekt 21/Torshälla 68; en gravgrupp, objekt 18; ett gravfält, objekt 22 /Torshälla 36; och en färdväg, objekt 28. Utredningen redovisar även fyra fornlämningar som ligger i direkt anslutning till utredningsområdet, gravar inom objekt 7/Torshälla 39, objekt 8/Torshälla 39 och objekt 10/Torshälla 38 samt en runsten, objekt 17/Torshälla 37.

Sju objekt inom utredningsområdet klassas som övriga kulturhistoriska lämningar och utgörs av en plats för ett torp, två sentida husgrunder, en sentida hägnad, platsen för en hälsokälla och två avser bytomter med bebyggelse från 1600-talet som alltjämt är bebyggda.

Nio boplatslägen avfärdades vid utredningsgrävningarna och två boplatslägen kvarstår som möjliga fornlämningar då de inte utredningsgrävdes eftersom de ligger på privat tomtmark.

Inledning

Kraka kulturmiljö har utfört en arkeologisk utredning inför ett planprogram för förtätning och nybyggnation inom fastigheterna Hällby 9:1, Torlunda 1:271, Brunnsta 3:5 m. fl. i Torshälla socken, Hällbybrunn i Eskilstuna kommun.

Uppdraget har utförts enligt beslut av länsstyrelsen i Södermanlands län dnr: 431-6680-2013. Beställare har varit Planavdelningen vid Samhällsbyggnadsförvaltningen, Eskilstuna kommun.

Utredningen föranleds av Eskilstuna kommuns arbete med att ta fram ett planprogram för förtätning och nybyggnation i Hällbybrunn. Planprogrammet avser ett cirka 130 hektar stort område som berör Hällbybrunns samhälle.

Fältarbetet har utförts under mars och maj år 2014 och har omfattat inventering och utredningsgrävningar. Ansvarig för arbetet har varit Karin Beckman-Thoor, Kraka kulturmiljö som utfört inventering och ställt samman rapporten. I utredningsgrävningarna deltog arkeologen Anette Färjare från Eldrun.

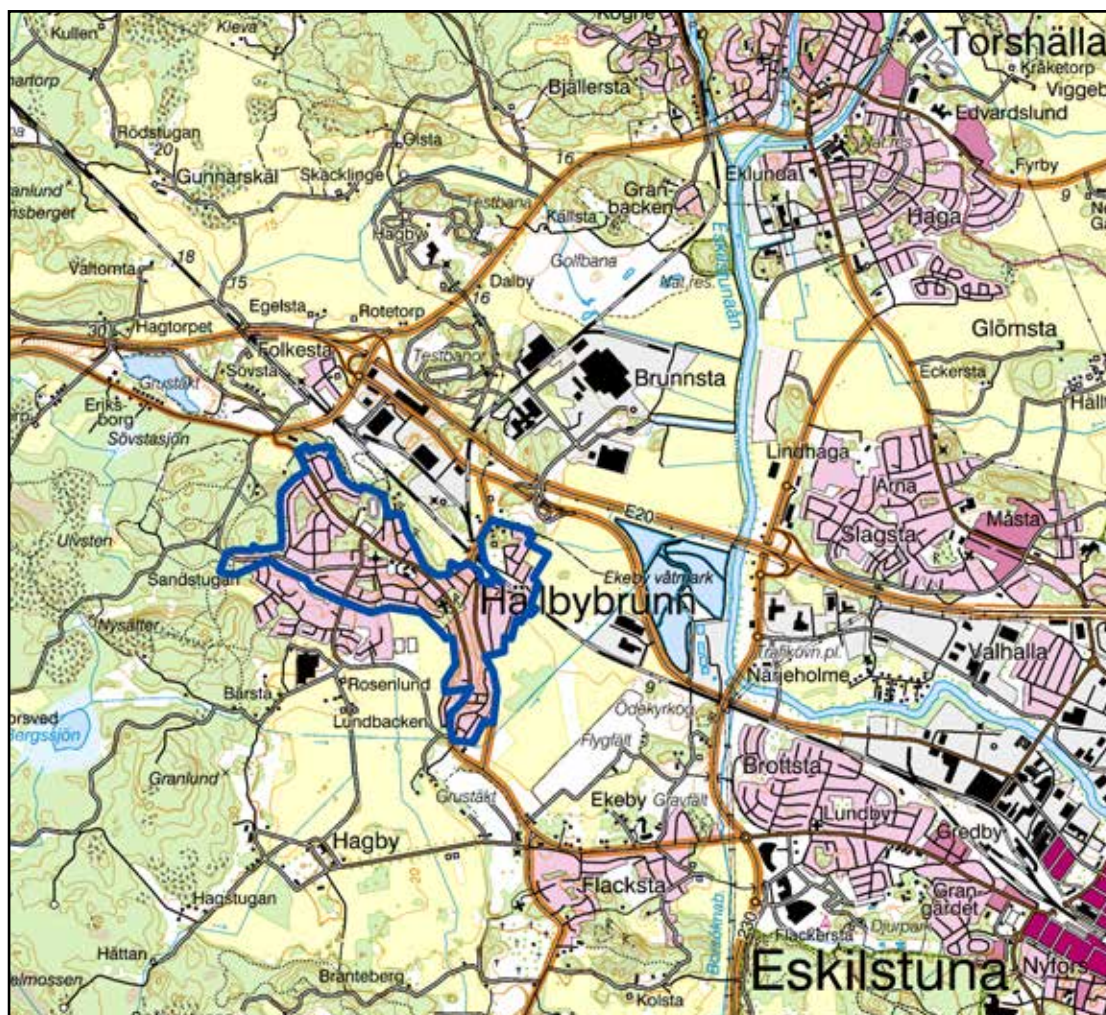

Fig. 1. Utredningsområdet avser ett område för ett kommunalt planprogram i Hällbybrunn väster om Eskilstuna. Utdrag ur digitala terrängkartan, skala 1:50 000.

Målsättning

Den arkeologiska utredningens övergripande syfte är att lokalisera och fastställa fornlämningar. I utredningen har det ingått att dokumentera och redovisa övriga kulturhistoriska lämningar samt att lyfta fram möjliga fornlämningar, företrädesvis tänkbara lägen för förhistoriska boplatser och att pröva dessa genom utredningsgrävningar.

Utredningen ska utgöra ett beslutsunderlag för länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet. Den ska underlätta den fortsatta planeringen så att man så långt det är möjligt kan undvika, alternativt minimera, ingrepp i fornlämningar. Resultaten ska även kunna användas så att fornlämningar och övriga lämningar kan integreras och tas tillvara i planområdet.

Metod och genomförande

Arbetet inleddes med en genomgång av Fornminnesregistret (Fornsök) och Antikvariska topografiska arkivet (ATA), båda vid RAÄ (Riksantikvarieämbetet). I detta skede ingick även en sökning av litteratur som behandlat området, framför allt hämtad från KVHAA (Kungliga Vitterhetsakademins bibliotek). De digitala arkiven vid Statens historiska museum (SHM), Sörmlands museum samt Eskilstuna museum har kontrollerats.

Kartstudierna inleddes med en genomgång av geologiska och paleogeologiska kartor vid SGU (Sveriges geologiska undersökningar) för att få en bild av strandlinjeförskjutningen och områdets naturgeografiska förutsättningar. Därefter följde en genomgång av äldre kartmaterial hämtat från LMV:s (Lantmäteriverket) digitala arkiv för att studera områdets bebyggelsehistoria och markanvändning. Det äldre kartmaterial som studerats har varit 1600-talets geometriska kartor, skifteskartor och ägomätningar från 1700-talet och 1800-talet. Andra kartor som kontrollerats har varit landskapskartor, Generalstabskartan från 1868, Häradskartor från 1897-1901 samt Ekonomiska kartans blad från 1950-talet. De historiska kartstudierna har utförts med fokus på Torlunda, Folkesta, Hällby och Ökna fastigheter.

Med utgångspunkt i arkiv- och kartgenomgången genomfördes en noggrann inventering av området. Synliga fornlämningar, övriga kulturhistoriska lämningar och möjliga fornlämningar beskrevs och mättes in i fält med GPS-RTK enligt FMIS vid Riksantikvarieämbetets praxis. Kända fornlämningar kontrollerades. Möjliga fornlämningar avsåg framför allt boplatslägen vilka noterades som A-, B- och C-lägen. Syftet med rangordningen var att vissa lägre klassade lägen skulle kunna utgå direkt om utredningsgrävningarna visade att merparten av de högt rankade boplatslägena ej utgjorde fornlämningar.

Andra delen av fältarbetet omfattade utredningsgrävningar av boplatslägen med hjälp av traktorgrävare (fig. 2). Mindre schakt togs upp till anläggnings-/ fyndförande alternativt orörd nivå. Vid behov finrensades ytan för hand. Efter dokumentation och inmätning med GPS-RTK lades schakten igen. Två boplatslägen grävdes för hand genom att ett antal provgropar ca 0,5 – 1 m stora torvades av och hackades igenom. De boplatser

som påträffades identifierades utifrån anläggningar. Samtliga anläggningar fotades och mättes in. Två boplatslägen som till största delen låg inom tomtmark undantogs från momentet utredningsgrävning enligt överenskommelse med länsstyrelsen och Eskilstuna kommun. De kvarstår som möjliga lägen för fornlämning. Två boplatslägen avskrevs med utgångspunkt i att de klassats som C-läge och att flera bättre boplatslägen avskrevs efter utredningsgrävning.

Fig. 2. Merparten av de boplatslägen som undersöktes låg i utsparade grönområden i Hällbybrunn. Med grävmaskinens hjälp grävdes långsmala schakt. Marken bestod oftast av fin sand. På bilden syns schakt nr 1 inom objekt nr 6. Boplatsläget kunde avskrivas.

Naturgeografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet präglas av Strömsholmsåsen, även kallad Tumboåsen och Hällbyåsen, en imponerande rullstensås som var en av Mälardalens viktigaste kommunikationsleder sedan stenåldern och som band samman Södermanland med Västmanland. Vid Hällbybrunn byter åsen riktning från nord-syd i den södra delen till nordväst-sydost i den norra delen. Där åsen vinklar av har det uppstått stora områden med sandfält vilka präglar åsens västra sida. Sandfälten sluttar mjukt västerut med hyllor där enstaka bergshöjder utgör framträdande inslag i landskapsrummet. Åsens östra sida är brant och när åsen bildades mötte öppet havet i öster. Genom att titta på strandlinjekartor från Sveriges geologiska undersökningar blir det

tydligt att åsryggen vid Hällbybrunn bildade land under yngre stenålder, därefter ökade markområdena successivt till ytan. Som ett exempel kan nämnas att det gick in en smal vik mot Sandstugan i den östra delen av området, under senare delen av yngre stenålder. Under stenålder och yngre bronsålder har det funnits många gynnsamma boplatsslägen på sandig mark i anslutning till skyddande berg och mindre höjdparter. Idag är området bebyggt med Hällbybrunns villasamhälle och utspärade grönområden dominerade av barrskogsvegetation.

Vid Åsby, 2 km söder om och vid Tumbo 3 km nordväst om Hällbybrunn finns några av länets mest fornlämningsrika områden. Dessa fornlämningsmiljöers framväxt och utveckling hör samman med det strategiska läget på åsen som var en av Mälardalens viktigaste färdvägar (fig. 3).

Inom och i direkt anslutning till området för planprogrammet finns flera fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar registrerade i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, Torshälla 36-40; 68 och 127. De belyses i rapporten med objektnummer och RAÄ-nr. De utgörs av stensättningar, två gravfält från järnålder, en runristning och en hälsokälla. Fornlämningarna norr om idrottsplatsen, objekt 7/Torshälla 39, objekt 8/Torshälla 40 och objekt 10/Torshälla 38, har troligen varit mer omfattande och kan ha bestått i ett sammanhängande, betydligt större gravfält. Området för idrottsplatsen har tidigare varit en stor grustäkt. I anslutning till Hällby kyrka, invid landsvägen, ligger objekt 22/Torshälla 36 som avser ett fint och välbevarat höggravfält. Gravfältet var ursprungligen avsevärt

Fig. 3. Landskapskartan från sent 1600-tal visar hur vägarna följer åsen öster om Ökna sjön (utdikad under 1800-talet) och vidare norrut mot Tumbo. LMV, akt: LI-78.

större, vilket antyds av en registrerad grav på västra sidan av kyrkan, objekt 21/Torshälla 68. När kyrkan uppfördes 1931 förstördes ett okänt antal gravar och ytterligare ett antal har förstörts i samband med grustäkter i området, bl.a. öster om landsvägen. Under 1930-talet undersöktes några gravar, vilket resulterade i fynd av brända ben, en hartstättningsring, en järnnyckel och tre pärlor. År 2011 utförde Sörmlands museum en förundersökning när det skulle anläggas en ny parkering. Denna undersökning visade endast sentida spår i form av nedgrävningar för olika ledningsdragningar. Tillsammans visar områdets gravfält att det funnits minst två betydande bosättningar på åsen under järnålder.

Öster om Hällbybrunn, vid Folkesta och Brunnsta, utfördes en rad arkeologiska undersökningar under 1980-talet och framåt inför etablering av industriområden och vägar. Dessa undersökningar omfattade såväl gravfält som boplatser och visade att det fanns rika boplatser i området under bronsålder och järnålder.

Genom att studera äldre kartmaterial är det möjligt att följa den historiska utvecklingen av området. Den generella bilden är att åsen varit ett utpräglat utmarksområde, med små gårdar och torp som hört till byarna nedanför åsen i väster. Under 1800-talets andra hälft växte det fram en kuranstalt i Hällby med utgångspunkt i den Trefaldighetskälla som fanns i området. När järnvägen anlades med en station 1895 på Hällby marker utvecklades verksamheten vid Hälsobrunnen och det lilla samhället växte successivt fram (fig. 5). Sydost om området finns det alltså kvar spår av

Fig. 4. Kartan är från sent 1700-tal och visar Hällbys tudelade bytomt, tre gårdar i norr och en gård i söder. Söder om åkermarken möter åsen med landsvägen i nordöst till sydvästlig riktning. LMV akt C79:12-1

Fig. 5. Hällbybrunn växte fram kring sekelskiftet 1900. Häradskartan från år 1897-1901 visar stationen, kurorten och tegelbruket i sydost.

Fig. 6. Vid mitten av 1900-talet hade det växt fram ett villa område, där det kontinuerligt planlades för nya tomter, Sedan kartan togs fram runt 1950 har det tillkommit radhus vid det som en gång var platsen för Hällby brunnsanläggning.

det tegelbruk som var en viktig industri under tidigt 1900-tal (fig. 5).

Det finns en rad kartor som visar Hällbyåsen ur olika perspektiv. Äldre landskapskartor från 1600 och 1700-talet visar hur landsvägen följde åsen redan vid denna tid (LMV Akt LI-78, LMV Akt Vk-2). I övrigt visar dessa kartor ingen bebyggelse i området, de är översiktliga till sin karaktär och syftade till att visa landskapets vägar (fig. 3). Det aktuella planområdet berör en rad fastigheter. I norr berörs Torlundas västra ägor. Till Torlunda har det hört en torpbebyggelse, etablerad redan under 1600-talet, som låg nordost om dagens idrottsplats på kanten till utredningsområdet och som levde vidare in i sent 1900-tal. Av denna finns idag inget kvar och platsen är bebyggd med villor. Torlunda som by går tillbaks till minst 1308 då det i Svenskt Diplomatarium skrivs "in thorlundum". Till Torlunda hörde även torpet Sandstugan som kan beläggas i kartor från 1600-talet och som fortlevt fram till idag (LMV Akt C79-29:c3-39, LMV Akt C79-29:4). Öster om Torlunda ligger Folkesta ägor som haft ett skifte som gått upp över åsen. Även Folkesta kan beläggas under medeltid genom en skrivning från 1451 "joan i folkassta". De äldre kartor som berör detta område bekräftar de vägsträckningar som vi finner på landskapskartorna från 1600-talet (LMV Akt C79-8:c3-40). Därefter följer Hällby marker med själva byn i nordost omgiven av gården och med åsen som utmark i sydväst. Äldsta belägg för Hällby kommer från 1413, då "laurens i helleby" är faste på Österrekarne häradsting. På den geometriska kartan från 1647 är Hällby belägen på två tomter, en i norr om tre gårdar och en i söder om en gård (LMV Akt C79-12:c3-52-3). Denna struktur består på storskifteskartan från 1773 (fig. 4) och fram till 1853 då laga skifteskartan upprättas (LMV Akt C79:12-2, LMV Akt 04-toj-75). Fram till laga skifte saknas torp på Hällby utmarker, däremot har det odlats upp åkrar på åsens utmark, som inte fanns i slutet av 1700-talet. Den södra delen av området har legat under Ökna och här visar kartorna att det etablerades några mindre torp under Ökna i slutet av 1800-talet som levde kvar in på 1950-talet, enligt den Ekonomiska kartans blad. Dessa försvann i takt med att hyreshusområdena i Hällbybrunn växte fram. (LMV Akt C79-34:1). Kartorna återger även den sjö, Öknasjön som låg väster om åsen fram till 1800-talet då den dikades ut (fig. 3). Äldsta, säkra belägg för Ökna är från 1384 då det finns antecknat "j öknom. innan thorsaerghis sokn".

Kartskikten är framställda vid olika tidpunkter och ger olika bilder av bebyggelsen i området. På Häradskartan för området som är från 1897-1901 syns flera mindre backstugor och torp som inte finns med i äldre kartor och som levde vidare långt fram på 1900-talet då de ersattes av villor och hyreshus. Kartan låter oss förstå att det växte fram ny bebyggelse i spåren av järnvägen och stationsläget. I anslutning till järnvägen låg villor med trädgårdsmark och i periferin på åsen låg det backstugor och torp som uppförts i slutet av 1800-talet (fig. 5).

Nästa kartgeneration är från 1950-talet och visar hur det vuxit fram en omfattande villabebyggelse på ömse sidor om landsvägen. Vid denna tid har det ännu inte uppförts några hyreshus. Tegelbruket i öster är borta och delar av brunnsanläggningen finns alltså kvar (fig. 6).

Utredningens resultat

Fältarbetet omfattade inventering och utredningsgrävningar av möjliga lägen för fornlämningar, i detta fall boplatslägen som noterades vid inventeringen. Med boplatslägen avses platser där det förväntades boplatser som prövades genom utredningsgrävningar.

Utredningen har resulterat i sex objekt som utgör fasta fornlämningar, sju objekt som klassas som övriga kulturhistoriska lämningar. Till detta kommer fyra fornlämningar som presenteras i utredningen då de ligger i direkt anslutning till utredningsområdet. Nio objekt har utredningsgrävts och utgått medan två objekt inte prövats då ligger på tomtmark.

Den antikvariska bedömningen av objekten kan delas in i fornlämning och övrig kulturhistorisk lämning för de lämningar som inte faller under fornlämningskriteriet men som utgör spår av människors verksamhet i äldre tid. De boplatslägen som avfärdats efter utredningsgrävning omnämns som att de utgår. Två boplatslägen undantogs från utredningsgrävning och ligger kvar som möjliga fornlämningar. Två boplatslägen avskrevs med utgångspunkt i att de utgjorde sämre lägen, s.k. C-lägen. Här följer en redovisning av utredningens resultat i objektnummerordning. En mer utförlig beskrivning av de dokumenterade objekten återfinns i objekttabellen i bilaga 1.

I den västra delen av området vid Sandstugan noterades ett gynnsamt boplatsläge, *objekt 1*, bestående av en sandig sydsluttning i ett område som varit det inre av en skyddad vik under yngre stenålder (fig. 8). Boplatsläget var vidsträckt och inom området grävdes nio schakt. I två schakt, längst i väster framkom en härd (fig. 7), skärvig sten och ett råämne och ett avfall av kvarts. Den västra delen på nivåer av 30-35 meter över havet bedöms utgöra en boplat från yngre stenålder. Fynden fotades och återfördes till platsen. Boplaten som utgör fornlämning har inte avgränsats.

Fig. 7. I den västra delen av objekt 1 påträffades en härd, bestående av skärviga och skörbrända sten.

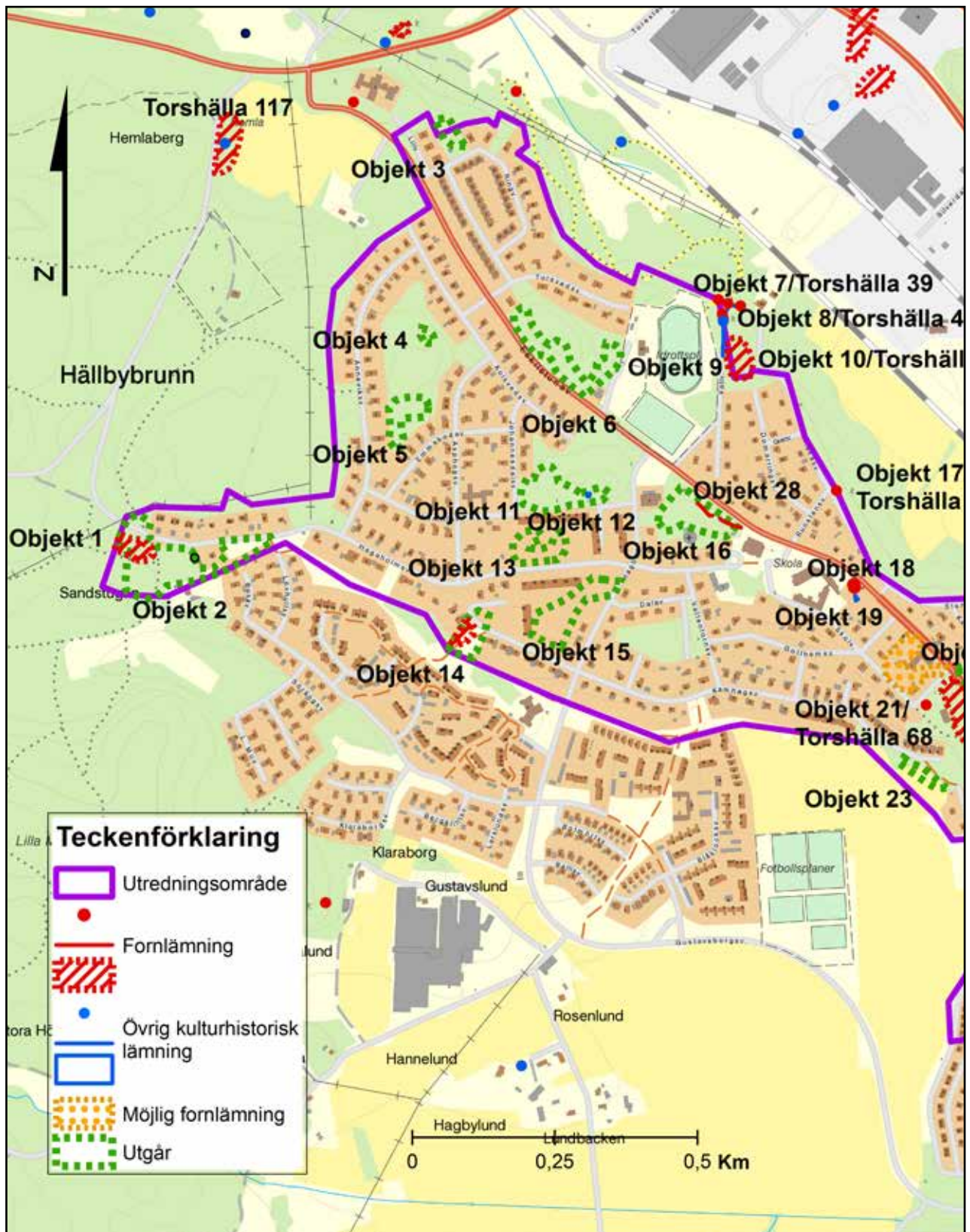

Fig. 8. Utredningens resultat i den västra delen av planområdet, redovisat på digitala fastighetskartan, skala 1:10 000.

Objekt 2, avser torpet Sandstugan med belägg i en karta från 1647. (LMV Akt C79-29:c3-39). Läget på 1600-talets karta förefaller vara ungefärligt. I området finns alltjämt en bebyggelse med namnet Sandstugan som legat

på samma plats sedan 1800-talet. Med utgångspunkt i områdets topografi antas det vara platsen för Sandstugan även på 1600-talet. Flera av schakten inom objekt 1 tangerar området och visade inte på några historiska fynd. Objekt 2 utgör en övrig kulturhistorisk lämning.

Objekt 3 avsåg ett litet boplatsläge i nordväst, på krönet av åsen. Med hänvisning till resultaten av utredningsgrävningar i närområdet och att det fanns betydligt bättre boplatslägen nordväst om och utanför utredningsområdet samt det faktum att stora delar av området berördes av el- och tele-ledningsdragningar beslutades att boplatsläget fick utgå. Det var endast små ytor som inte påverkats av ledningsdragningar. Objekt 3 har utgått.

Objekt 4 och 5 avsåg två boplatslägen i sandiga svackor mellan berg, belägna ca 40 meter över havet. Båda låg inom ett bergigt grönområde, omgärdade av villatomter. De kunde inte nås med maskin och provgrävningarna utfördes för hand. Objekt 4 prövades med fyra provgropar som visade att svackan utgjordes av sumpig jord. Inom objekt 5 grävdes sju provgropar som visade att marken bestod i fin sand. Objekt 4 och 5 visade inget av antikvariskt intresse och boplatslägena har utgått.

Norr om och invid landsvägen noterades ett stort boplatsläge, *objekt 6*, med ett skyddande berg i norr. Inom den sandiga ytan drogs sju schakt som inte visade något av antikvariskt intresse. Objekt 6 har utgått.

Fig.9. Objekt 6 bestod av en vidsträckt sandig sluttning söder om ett skyddande berg. Maskinschaktningen visade att området bestod av fin sand. Inget av antikvariskt intresse framkom.

Objekt 7, 8, 9 och 10 ligger nordväst om Hällbybrunns idrottsplats, närmast kant i kant med utredningsområdet. *Objekt 7/Torshälla 39* avser en gravgrupp om två högar och en stensättning. *Objekt 8/Torshälla 40* avser fyra resta stenar, varav en omkullfallen. Några av stenarna antas ha ingått i de stenkretsar som finns omnämnda i äldre handlingar. I anslutning till de resta stenarna finns *objekt 9*, en hägnad i form av en stenmur med sentida prägel. Kant i kant med hägnaden återfinns *objekt 10/Torshälla 38* som är ett gravfält om minst 32 gravar i form av 13 högar och 15 runda stensätt-

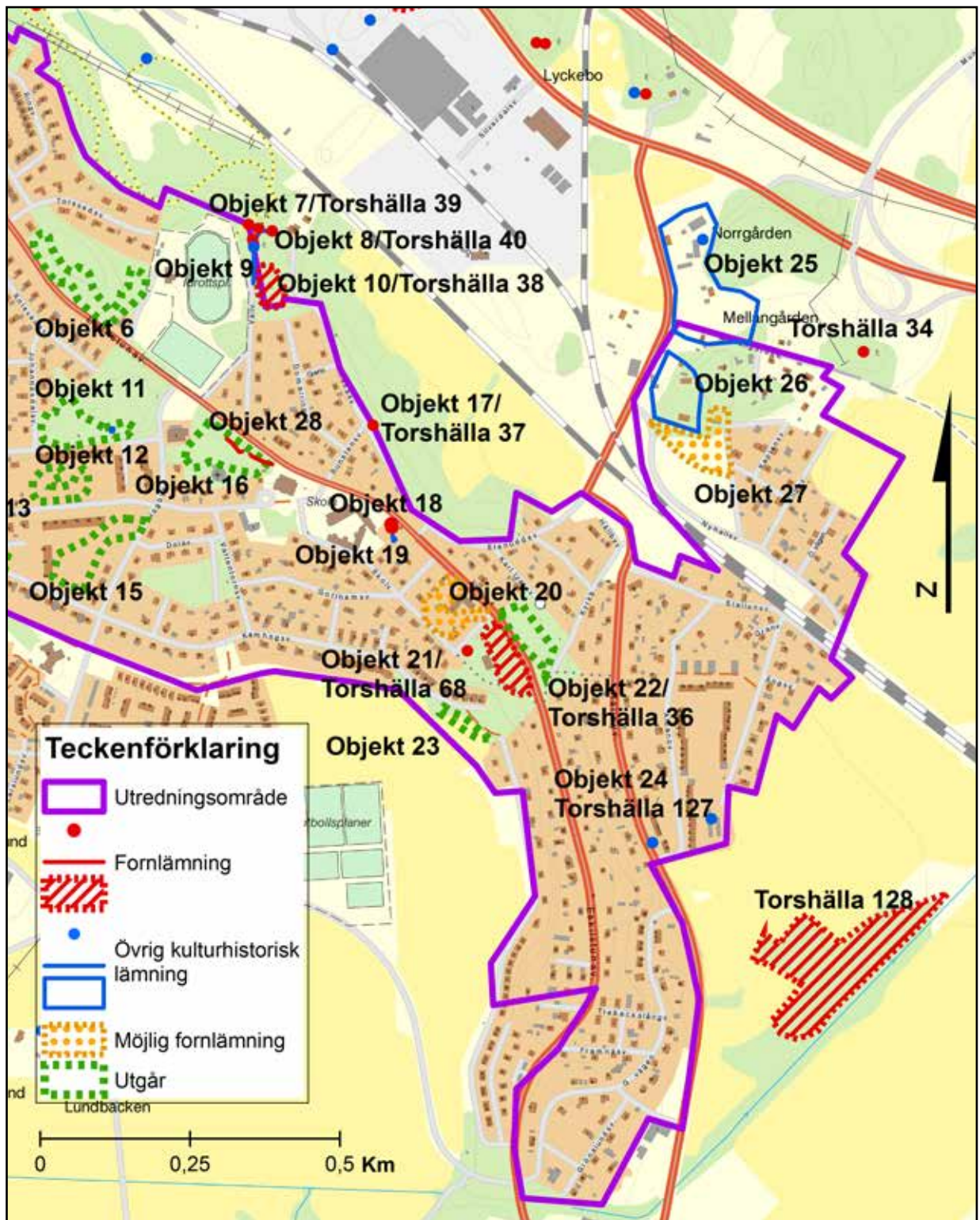

Fig. 10. Utredningens resultat i den västra delen av planområdet, redovisat på digitala fastighetskartan, skala 1:10 000.

ningar, 1 domarring och 3 resta stenar. Samtliga lämningar har skadats av grustäkter i området. Objekt 7, 8 och 10 utgör fornlämningar medan objekt 9 klassas som övrig kulturhistorisk lämning.

Söder om ett skyddande berg låg ett fint boplatsläge, *objekt 11*, som prövades med två schakt. I ett av schakten framkom ett stolphål av förhistorisk karaktär. I övrigt visade sig området vara kraftigt omschaktat med

utfyllnadsmassor av sentida skräp. På platsen har det funnits en liten fotbollsplan som varit bruk under senare hälften av 1900-talet. Stolphålet antyder att det kan ha funnits förhistoriska boplatslämningar i området före utschaktningen för fotbollsplanen. Objekt 11 utgår.

Objekt 12 avsåg resterna av en husgrund efter ett hus som revs under 1950 eller 1960-talet, enligt boende i de närliggande hyreshusen. Objekt 12 utgör en övrig kulturhistorisk lämning.

Inom *objekt 13*, ett boplatsläge med flera fina ytor drogs fyra schakt. Schakten var fyndtomma och objekt 13 har fått utgå.

I ett litet grönområde mellan villaområdena prövades *objekt 14*, ett mindre boplatsläge med tre schakt. I det sydvästra schaktet framkom två härdar varav en närmast liknade en djup kokgrop (fig. 11). Boplatsläget sträcker sig vidare söderut, utanför utredningsområdet där det vidtar en fin slänt. Härdarna är av förhistorisk karaktär och visar att det finns en boplat i området som utgör fornlämning med oklar avgränsning.

Fig 11. Inom objekt 14 noterades två härdar varav en skulle kunna vara en kokgrop.

Fig.12. Objekt 15, ett boplatsläge, låg i en sluttning mellan hyreshusen. Fynden bestod i sentida skräp som troligen hör samman med Hagaholm, en liten gård som låg i området fram till 1950-60-talet.

Objekt 15, ett boplatsläge som bestod av en lång sydsluttning prövades med tre schakt (fig. 12). I schakten iaktogs stora mängder sentida skräp som troligen kommer från den gård, Hagaholm som berörde de västra delarna av boplatsläget. Gården revs under 1950-60-talen. Objekt 15 utgår.

Söder om landsvägen låg *objekt 16*, ett boplatsläge som bestod av sandiga avsatser och sluttningar. Det prövades med åtta schakt. I väster noterades sentida glas och porslin, troligen från en villa som legat i området under 1900-talet, i övrigt var schakten fyndtomma. Objekt 16 har utgått.

I norra kanten av området ligger *objekt 17/ Torshälla 37* som avser en runsten ristad i ett stort flyttblock. Runstenen utgör fornlämning och ligger i ett typiskt läge invid den förhistoriska vägsträckningen. Idag nyttjas vägen som en lokal, asfalterad villaväg.

På skolgården till Hällbybrunns lågstadieskola påträffades *objekt 18* som avser två gravar. Gravarna har formen av mittblocksstensättningar, vilket betyder att de består av ett större stenblock runt vilken det sedan lagts en stenpackning. Den ena består av ett mindre block med en låg stenpackning på en sidan medan den andra graven har ett stort flyttblock i centrum och omges av en fint lagd kant av små rundade stenar (fig. 13). Den större graven överlagras i sydväst av en i sen tid uppförd terrasskant. Eventuellt kan det finnas ytterligare gravar under terrasskanten i Gravarna är av en typ som är särskilt vanlig just i Eskilstunatrakten och kan dateras till slutet av bronsålder eller äldre järnålder. De utgör fornlämning.

Fig. 13. Invid Hällby lågstadieskola ligger objekt 18, två gravar med mittblock som dateras till slutet av bronsålder eller äldre järnålder. Runt det stora flyttblocket har det lagts en fin stenpackning. I gravar av denna typ påträffas vanligen lite brända ben och kanske ett personligt föremål samt en keramikkruka.

Söder om gravarna noterades en husgrund, *objekt 19*. husgrunden bestod av väl, lagda syllstensrader och rester av en skorstensstock i form av tegel. Huset kan spåras i 1950-talets ekonomiska karta då det alltså var i bruk. Utifrån kartstudier och med hänsyn till husgrundens karaktär kan huset antas vara uppfört i slutet av 1800-talet eller i början av 1900-talet. Husgrunden klassas som övrig kulturhistorisk lämning.

Invid Hällbybrunns kyrka noterades ett gynnsamt boplatsläge, *objekt 20*, som ligger inom Församlingshemmets tomtmark och därför undantagits från utredningsgrävningar. Området kommer inte att beröras av planprogrammet och kvarstår därför som möjlig fornlämning vilken inte utredningsgrävts. Läget fortsatte på östra sidan i ett område som enligt lokalbefolkningen varit ett större grustag vilket använts som soptipp och fyllts igen. Denna del fick därför utgå. Den västra delen av objekt 20 kvarstår som möjlig fornlämning som bör utredningsgrävas inför markingrepp av större omfattning.

Objekt 21/Torshälla 68 avser en grav och *objekt 22/Torshälla 36* ett gravfält som ursprungligen bör ha ingått i ett och samma gravområde. Mellan den ensamma graven och gravfältet står Hällbybrunns kyrka. Objekt 21 och 22 utgör fornlämningar.

På södra sidan av åsen noterades ett litet boplatsläge, *objekt 23*, klassat som ett C-läge som avfärdades med utgångspunkt i resultaten av övriga utredningsgrävningar. Objekt 23 har utgått.

Hällbybrunn har fått namn av den hälsobrunn som tidigare fanns på platsen. *Objekt 24/ Torshälla 127* avser platsen för denna hälsokälla. Idag ligger flerfamiljbostäder i området. En springbrunn och en minnestavla berättar om platsens betydelse i slutet av 1800-talet och tidigt 1900-tal då Hällby var en välbesökt brunnsort. Objekt 24 minner om Hällbybrunns mest blomstrande period och klassas som övrig kulturhistorisk lämning.

Fig. 14. I anslutning till den ursprungliga platsen för hälsokällan har det anlagts en springbrunn och rests en minnesplakett. Brunnsorten var ett populärt besöksmål under tidigt 1900-tal som blev tillgängligt genom järnvägen och det stationsläge som placerades på Hällby marker.

En mindre del av utredningsområdet ligger på den norra sidan av järnvägen, i anslutning till Folkesta och Brunnsta industriområden. Landsvägen som leder över järnvägen följer den äldre landsvägen och leder förbi Hällby by där *objekt 25 och 26* avser den historiska bytomten. Objekt 25 avser den norra delen av Hällby, så som den är utmärkt på en geometrisk karta från 1647 samt på storskifteskartan från 1700-talet (fig. 4). Inom tom-

ten låg tre av byns fyra gårdar, ett kronohemman och två frälsehemman. Under 1800-talet och 1900-talet har bebyggelsen i denna del benämnts Norrgården och Mellangården. Denna del av Hällby tomt tangerar utredningsområdet (LMV Akt C79-12:c3-52-3, Akt C79:12-2, akt 04-toj-75).

Objekt 26 avser den södra delen av Hällby och platsen för ett frälsehemman. Objekt 26 ligger inom utredningsområdet och idag upptar gårdens bebyggelse ett område på ömse sidor om landsvägen och består av en stor ladugård och en mycket stor mangårdsbyggnad omgiven av en närmast parkliknande trädgård, där det alltså finns kvar delar av det växthus som hört till gården. Objekt 25 och 26 klassas som övrig kulturhistorisk lämning. I sydslutningen vid Hällby ligger *objekt 27*, ett fint boplatssläge som utgör en möjlig fornlämning. Boplatssläget har inte utredningsgrävt utan kvarstår som möjlig fornlämning då det inte berörs av den nu aktuella planeringen.

Fig. 15. Öster om landsvägen ligger Hällby med två ekonomibyggnader på var sin sida om landsvägen. Den vänstra ladugården på bilden ligger inom objekt 26, Hällby södra tomt. Ladugårdarna är påminnelser om det jordbruk som tidigare dominerade platsen.

Fig. 16. Inom objekt 27, ett boplatssläge, och kant i kant med Hällby södra gård står det alltså kvar rester av en växthusanläggning.

Objekt 28 avser en hålväg som ligger parallellt med och söder om dagens landsväg. Hålvägen är rester av en färdväg som blivit skålformad genom att den brukats som en ridväg. Hålvägen utgör fornlämning och berättar om åsens betydelse som kommunikationsled sedan förhistorisk tid.

I direkt anslutning till utredningsområdet ligger 4 fornlämningar: *objekt 7/Torshälla 39 – gravgrupp; objekt 8/Torshälla – grav; objekt 10/Torshälla 38 – gravfält; objekt 17/Torshälla 37 – runsten*. De visar på en bosättning i området vid idrottsplatsen under yngre järnålder. Här är dock området så påverkat av sentida grustäkter och villabebyggelse att det inte gått att finna några lämpliga lägen för denna förhistoriska boplats.

Objekttabell

Objekt	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
1	Boplats	Fornlämning
2	Lägenhetsbebyggelse	Övrig kulturhistorisk lämning
3	Boplatsläge	Utgår
4	Boplatsläge	Utgår
5	Boplatsläge	Utgår
6	Boplatsläge	Utgår
7 / Torshälla 39	Gravgrupp	Fornlämning
8 / Torshälla 40	Grav	Fornlämning
9	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning
10/ Torshälla 38	Gravfält	Fornlämning
11	Boplatsläge	Utgår
12	Husgrund	Övrig kulturhistorisk lämning
13	Boplatsläge	Utgår
14	Boplats	Fornlämning
15	Boplatsläge	Utgår
16	Boplatsläge	Utgår
17/ Torshälla 37	Runsten	Fornlämning
18	Gravgrupp	Fornlämning
19	Husgrund	Övrig kulturhistorisk lämning
20	Boplatsläge	Möjlig fornlämning, kvarstår i V
21/Torshälla 68	Grav	Fornlämning
22/ Torshälla 36	Gravfält	Fornlämning
23	Boplatsläge	Utgår
24/ Torshälla 127	Hälsokälla	Övrig kulturhistorisk lämning
25	Bytomt	Övrig kulturhistorisk lämning
26	Bytomt	Övrig kulturhistorisk lämning
27	Boplatsläge	Möjlig fornlämning, kvarstår
28	Färdväg	Fornlämning

Fornlämningar är skyddade enligt Kulturmiljölagen och övriga kulturhistoriska lämningar bör visas hänsyn och om möjligt bevaras. Länsstyrelsen fattar beslut om fortsatta åtgärder.

Utvärdering

Käll- och arkivmaterial lämnade få uppgifter om fornlämningar och fornfynd i Hällbybrunn. Från närliggande områden finns dock en rad uppgifter och skriftliga redogörelser som behandlar fornlämningar, t.ex. rapporter över arkeologiska undersökningar inom Folkesta industriområde. Det historiska kartmaterialet har bidragit med kunskap om bebyggelse och markanvändning i området i äldre tid. Det har också visat på färdvägarnas placering utmed åsen samtidigt som kartorna visat på framväxten av Hällbybrunns samhälle i slutet av 1800-talet och 1900-talet. Genomgången av kartorna har varit av stor betydelse för förståelsen av områdets historia och karaktär av utmarksområde.

Inventeringen resulterade i två nya fornlämningar, en gravgrupp och en hålväg samt ett antal möjliga platser för boplatser. Områdets karaktär av mindre samhälle med hyreshus och villabebyggelse innebar att många av de områden som torde ha varit mest attraktiva för förhistoriska boplatser var bebyggda. Möjliga boplatslägen noterades i mellanliggande grönområden. Anmärkningsvärt var att de två gravarna låg inom Hällby skolas lektyr, väl synliga från landsvägen.

Vid utredningsgrävningarna kom det fram två nya boplatser, vilka troligen hör hemma i järnålder och stenålder. Många av de övriga områden som prövades visade på sentida störningar och omschaktningar.

Sammantaget har utredningen visat att det är möjligt att finna spår av förhistoriska boplatser och lämningar även i ett tättbebyggt område, som kan tyckas vara markplanerat och omdanat av det senaste århundradets aktiviteter.

Fig.17. Invid småskolan och tätt invid vägen ligger de gravar, objekt 18, som påträffades vid inventeringen. Gravarna är fullt synliga när man passerar med bil på vägen.

Referenser

Litteratur

Fjaestad, U & Nordeman, K. 1993. Hällby genom tiderna.
Sörmlands museum, digitalt arkiv, artikel om förundersökningar vid
Hällby kyrka, år 2001.

Kart- och arkivmaterial

Fornminnesregistret (FMIS) vid Riksantikvarieämbetet
Ortnamnsregistret SOFI

Sveriges Geologiska Undersökning (SGU)

Bergartskartor

Jordartskartor

Strandnivåkartor

Rikets allmänna kartverks arkiv, Lantmäteriverkets digitala arkiv (LMV)

Generalstabskartan: Västerås, 1868, J243-74-1

Häradskartan: Torshälla år 1897-1901, J112-74-12

Ekonomiska kartans blad: 10G6h Vilsta, 10G7g Tumbo, 10G7h Torshälla

Lantmäteristyrelsens arkiv, LMV

Landskapskartor

LMV SÖ-1600-tal LI-78, LMV vägkarta 1731 Vk-2

Torshälla socken

LMV Akt C79:8:c3-40, Folkesta nr 1-2, geom. avfattning 1647

LMV Akt C79:12:c3-52-3, Hälleby nr 1-4 geom. avfattning

LMV Akt C79:12-2, Hälleby nr 1-4, storskifte 1773

LMV Akt 04-toj-75, Hellby by Laga skifte 1853

LMV Akt C79-29:c3-39, Torlunda nr 1, geomt. avfattning 1647

LMV Akt C79:29-4 Torlunda Laga skifte 1855

LMV Akt C79-34:1, Ökna nr 1-2, Laga skifte, 1906,

Administrativa uppgifter

<i>Länsstyrelsens beteckning:</i>	431-6680-2013
<i>Beställare:</i>	Eskilstuna kommun, Planavdelningen
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanlands län
<i>Kommun:</i>	Eskilstuna kommun
<i>Socken:</i>	Torshälla socken
<i>Fastighet:</i>	Hällby 9:1 m. fl.
<i>Fornlämningsnummer:</i>	Torshälla 36 m. fl.
<i>Kartblad:</i>	10G7h
<i>Höjd över havet:</i>	15-45 meter över havet
<i>Typ av undersökning:</i>	Särskild utredning
<i>Undersökningsperiod:</i>	Fältarbetet utfördes under april och maj.
<i>Koordinatsystem:</i>	Swereff 99 TM
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS med RTK
<i>Kraka projektnr:</i>	2014-1 Sö Hällbybrunn
<i>Undersökare:</i>	Kraka Kulturmiljö, Johan Skyttes väg 232, 125 34 Älvsjö, Tel. 070-740 61 66, e-post: krakakulturmiljo@gmail.com.

Bilagor

1. Objektbeskrivningar

Objekt nr	Beskrivning	Antikv. bedömn
1	Boplats , 65x30 m (Ö-V), bestående av S- och V-sluttning i kanten av sandig ås. Mycket fint läge invid en smal vik som gått in i området vid en strandlinje på en nivå av 30-35 m. ö. h. Gles tallskog och lövskog. 30-35 m. ö.h. Området bedömdes som ett A-läge och prövades med 9 schakt. I schakt 30 noterades en härd och i schakt 32 fanns det spridda skårviga stenar, ett kvartsråämne och ett kvartsavfall. I de S delarna av området som varit odlade i sen tid framkom sentida skräp. Boplatsen är inte avgränsad.	Fornlämning
2	Lägenhetsbebyggelse . Torp, på platsen har torpet Sandstugan legat sedan minst 1647. Idag ligger det en bebyggelse med namnet Sandstugan på platsen med samma placering som under sent 1800-tal. Det är dock något osäkert om den ligger på exakt samma plats som under 1600-talet. Schaktning inom det närliggande boplatsläget, objekt 1, visade dock inga historiska fynd, och topografin i området talar för att 1600-talets torp låg där torpet finns idag.	Övrig kulturhistorisk lämning
3	Boplatsläge , 50x30 m (Ö-V), bestående av flack sandmark, belägen på krönet av åsen mellan villatomter. I norra kanten av utredningsområdet. 30-35 m. ö.h. Området bedömdes som ett B-läge. Området fick utgå då stora delar av området berördes av ledningsdragningar för el och tele och med utgångspunkt i resultaten av utredningsgrävningar inom närliggande områden och i att det finns bättre boplatsläge NV om och utanför utredningsområdet.	Utgår
4	Boplatsläge , 30x20 m (N-S), bestående av en sandig hylla mellan berg. Fint skyddat läge. Tydlig rumsbildning. Skogsmark, beläget i grönområde mellan villor. 40 m. ö.h. A-läge, ej åtkomligt med maskin. Prövades med 4 provgropar grävda för hand. Området visade sig bestå av sumpjord och var inte gynnsamt. Inga fynd.	Utgår
5	Boplatsläge , 00x00 m (Ö-V), bestående av en smal sänka mellan berg. Högt skyddande berg i N. Tydlig rumsbildning. Skogsmark, beläget i grönområde mellan villor. 40 m. ö.h. A-läge, ej åtkomligt med maskin. Området prövades med 7 provgropar, som i V visade fin sandjord, dock inga fynd. Den S och Ö delen föreföll påverkade av kringliggande villatomter.	Utgår
6	Boplatsläge , 200x50-100 m (NV-SO), bestående av svagt sydsluttande sandmark. I norr till nordost är ett större berg som bildar rygg och bidrar till att skapa ett tydligt landskapsrum. Skogsmark. 40-45 m. ö.h. A-läge. Området prövades med 7 schakt. Inga fynd konstaterades.	Utgår
7 Torshälla 39	Gravgrupp , Text FMIS 1) Hög, 10 m diam och 1 m h. Kantskadad. Bevuxen med 1 tall, 4 enbuskar samt rönn-, björk- och talltelningar över högen löper en stenmur. 5 m närmast V om nr 1 är: 2) Hög, 5 m diam och 0.5 m h. Kantskadad av väg i NÖ. Bevuxen med en tall och en rönnelning. 5 m VNV om nr 1 är: 3) Stensättning, rest av, 5 m diam och 0.4 m h. Övertorvad. Kraftigt ytskadad och kantskadad av väg. VSV om nr 2 är möjligen ytterligare rest av hög? På Hermelins planteckningar sammanhänger dessa högar med gravfältet.	Fornlämning
8 Torshälla 40:1-3	Grav , text FMIS 1) Rest sten, granit, 0.8 m h, 0.5 m br (N-S) och 0.3 m tj. 3 m S om nr 1 är: 2) Rest sten granit, 0.9 m h, 0.3 m br (ÖNÖ-VSV) och 0.3 m tj. 2 m S om nr 2 är: 3) Rest sten? ikullfallen, 0.7 m h, 0.4 m r och 0.4 m tj. Ö om de resta stenarna löper en stenmur, i vilken är ytterligare en toppig sten. Nr 1 och 2 står stadigt i marken. Dessa har sannolikt ingått i någon av de stenkretsar, vilka finns av ritade i O. Hermelins plan över ättekullar och stenkretsar på Rakåsen.	Fornlämning
9	Hägnad , 111 m l, 1-2 m br och intill 0,7 m h. Uppförd av yttre, delvis kanthuggna stenar med fyllning av småsten. Stenmuren har sentida karaktär och ansluter till de resta stenarna i området, se RAÄ Torshälla 40:1-3.	Övrig kulturhistorisk lämning

Objekt nr	Beskrivning	Antikv. bedömn
10 Torshälla 38	<p>Gravfält, text FMIS</p> <p>Gravfält, 80x30-45 m (närmast N-S) bestående av minst 32 fornlämningar. Dessa utgörs av 13 högar, ca 15 runda stensättningar, 1 domarring och 3 resta stenar. Högarna är 4-13 m diam (vanligen 6-8 m diam) och 0,3-1,4 m h. Ett flertal har i ytan enstaka stenar 0,1-0,6 m st. En har möjligen på toppen en mittsten 0,4x0,2 m st och 0,3 m h. 6 har mittgrop, 1-3,5 m diam och 0,1-0, m dj. En har ställvis synlig kantkedja, 0,2 m h av 0,3-0,5 m l stenar. De runda stensättningarna är 3-6 m diam och 0,2-0,4 m h. Övertorvade med i ytan enstaka 0,1-0,3 m st stenar. Minst en har mittgrop 2 m diam och 0,1 m dj. En har mittsten 0,2 m diam och 0,2 m h. Minst en har kantkedja 0,3 m h av 0,2-0,9 m h stenar. Domarringen, belägen på åsryggen i gravfältets mitt, är 12 m diam och består nu av 5 resta stenar. Stenarna är 1,2 -1,4 m h, 0,8-1,2 m br och 0,5-1 m tj. Stenarna står vända med den flata sidan in emot mitten. Ursprungligen har domarringen haft 9 resta stenar, samt 1 mittsten. Detta framgår av groparna i markytan efter de försvunna stenarna. Flera av stenarna har delvis synliga stenskoningar. Vid inventeringen 1956 syntes rester av kantkedja i markytan 0,1-0,2 m h av 0,1-0,2 m l stenar. I en mindre stenmur i Ö, invid stig är troligen en av domarringsstenarna placerad. Stenen är 1,4 m l (Ö-V), 1 m br och 0,5 m tj.</p> <p>De resta stenarna, belägna i S är 0,3 m diam och 0,3-0,4 m h. Den resta stenen i NNÖ, numera i kullfallen invid stig, är 0,7 m l (NNV-SSÖ), 0,65 m br och 0,4 m tj. Möjligen ursprungligen stenkrets?</p> <p>På gravfältets N del är 4 högar. I N, Ö och S kanten av dessa delvis sammanlänkade högar är utvalda stenar. I S är 3 stenar som bildar en kedja 0,2 m h 0,3-0,4 m l stenar. I N och Ö är vardera en sten 0,2 m h, 0,3 m l och 0,3 m br. Stenarna är belägna emellan de 4 högarna.</p>	Fornlämning
11	<p>Boplatsläge, 170x50 m (Ö-V), bestående av ett flackt, sandigt parti S om berg. Den Ö delen förefaller delvis omrörd i ytan med anledning av den bebyggelse som legat på platsen.</p> <p>Skogsmark, grönområde mellan bebyggelse. 40-45 m. ö.h.</p> <p>A-läge. Prövades med 2 schakt. I schakt 9 påträffades ett stolphål av förhistorisk karaktär. Resten av området visade sig bestå av utschaktade partier och omrörda lager med sentida skräp. I närområdet har det legat villabebyggelse under 1900-talet och inom ytan finns en numer övergiven fotbollsplan. Det enda stolphål som påträffades kan inte värderas. Ev den enda resten av en förstörd fornlämning.</p>	Utgår
12	<p>Husgrund, 6x3-4 m (N-S) och 0,4 m h. Syllstenar av tillhuggna stenar, 0,6-1,1, m l och 0,4 m h stenar. Den V delen är omrörd och svår att avgränsa. I NO är en förhöjning, ca 2 m st av 0,3-0,6 m st stenar och jord, möjligen rester av ett spismursröse, alternativt påförda jordmassor. Huset revs på 50-60-talet.</p> <p>Skogsmark, grönområde mellan bebyggelse. 40-45 m. ö.h.</p> <p>Belägen i den Ö delen av objekt 11.</p>	Övrig kulturhistorisk lämning
13	<p>Boplatsläge, 80x50 m (Ö-V), bestående av en flack N-sluttning på sandmark. I V och NO är några mycket fina, presumtiva boplatsytor. Området är delvis omrört i ytan, en stig löper genom området. Bergklackar i området som skapar rumskänsla.</p> <p>Tallskog, grönområde mellan bebyggelse. 40-45 m. ö.h.</p> <p>A-läge. Prövades med 4 schakt. Sentida fynd av glas och tegel, samt påförda jordmassor i flera lager.</p>	Utgår
14	<p>Boplats, 50x23 m (N-S), bestående av flack S-sluttning. Gles tallskog. 30-35 m. ö.h.</p> <p>B-läge inom utredningsområdet som övergår i A-läge söder om utredningsområdet. I schakt 26 framkom två härdar, varav en visade sig vara mycket kraftig, närmast som en kokgrop med kraftig stenskoning i kanterna.</p>	Fornlämning
15	<p>Boplatsläge, 150x30-60 m (NO-SV), bestående av S-sluttning på sandig mark. Grönområde invid hyreshus. 35-40 m. ö.h.</p> <p>A-läge som prövades med 3 schakt. I samtliga schakt kom det fram recent skräp och omrörda lager. Det kan kopplas till den gård, Hagaholm som legat i den V delen av boplatsläget. Gården revs på 50-60-talet enligt uppgift från grävmaskinisten som kom från trakten.</p>	Utgår
16	<p>Boplatsläge, 120x40 m (NO-SV), bestående av mjuk nordsluttning med sandig och grusig mark. I området finns någon terrasserad yta som har hört samman med 1900-talsbebyggelse i området. 40-45 m. ö.h.</p> <p>AB-läge, som prövades med 8 schakt. I den V delen noterades sentida skräp såsom tegel och porslin. I övrigt inga fynd.</p>	Utgår

Objekt nr	Beskrivning	Antikv. bedömn
17 Torshälla 37	Runsten , Text FMIS Runristning i flyttblock. Blocket är i granit, 3,5 m h, 3,8 m br (VNV-ÖSÖ) och 2 m tj. Ristningen täcker en yta av 2.1x1.95 (VNV-ÖSÖ). Ristningen vetter åt SV. Runhöjd 11-14 cm. Ristningen är kraftigt vittrad och därför svårtydd. Skiss i invhandl. i FMIS.	Fornlämning
18	Gravgrupp om 2 stensättningar. 1/Stensättning, 4,5 m diam, 0,2 m h m mittblock, 3 m st och 1,8 m h. Kantkedja av 0,2-0,5 m l och 0,2 m h stenar. Fyllning av jord och någon enstaka sten. I V överlagras den delvis av en uppbyggd terrasskant för småskolan. 1 m SO om 1 är: 2/ Stensättning, 3 m diam och 0,2 m h, bestående av en kantkedja av 0,2 m l och 0,1-0,15 m h stenar. I SV kanten är ett 2x1,5 m stort och ca 1 m h stenblock. I Ö delen är ett 0,9x0,6 m stort och 0,3 m h block. I området finns ytterligare något block och ojämn markyta. I V är en hög terrasskant, ca 2 m h, anlagd som underlag för den småskola som uppförts i området under senare decennier. I Ö möter landsvägen. Terrasskanten skulle kunna dölja ytterligare graar. Skolgård. Belägen 8 m SO om landsväg.	Fornlämning
19	Husgrund , minst 8x6 m (NO-SV) och 0,4 m h, av 0,5-0,7 m l och intill 0,4 m h syllstenar, av naturlig sten. I SV hörnet är rester av en spismur, ca 1,5 m st och 0,2 m h, med inslag av tegel. Husgrunden är beväxt med en buske. Datering okänd. I N är husgrunden påförd stora mängder jordmassor i samband med byggnation av skola som ligger N om husgrunden. Skolgård. Belägen 6 m NO om cykelväg.	Övrig kulturhistorisk lämning
20	Boplatsläge , 230x100 m (Ö-V), bestående av flackt krön och NO-sluttning av ås. Den Ö delen utgick då flera sagesmän kunde berätta om ett stort grustag och senare sotpipp i området. Den V delen runt församlingshemmet utgör alljämt ett fint läge, där det inte provgrävdes enligt kommunens och länsstyrelsens direktiv. 40-45 m.ö.h. Läge tänkbart för såväl stenåldersbosättningar som järnåldersbosättningar.	Möjlig fornlämning Kvarstår i V
21 Torshälla 68	Grav , text FMIS Stensättning, närmast rund, ca 6 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan talrika 0,1-0,3 m st stenar. Påförd röjningssten. Bevuxen med en björk. I området SSV, NNV och NNÖ om stensättningen är flera fornlämningsliknande förhöjningar, vilka förmodligen kan härröra från förstörda fornlämningar. Oklar yttre begränsning.	Fornlämning
22 Torshälla 36	Gravfält , text FMIS Gravfält, 130x25-45 m (NNV-SSÖ) bestående av minst 54 fornlämningar. Dessa utgörs av 17 högar, ca 32 runda stensättningar, 3 kvadratiske stensättningar och 2 treuddar. Högarna är 4-12 m diam och 0,4-1,5 m h. Minst två har kantränna, 1-1,5 m br och 0,4-0,5 m dj. Den största högen har brygga, 2,5x2m st. Flera är yt- och kantskadade av täkter. De runda stensättningarna är 3-7 m diam, vanligen 3-5 m, och 0,2-0,6 m h. Minst ett tiotal är övertorvade med i ytan enstaka 0,2-0,4 m st stenar. Enstaka har mittgrop, 1-1,5 m diam och 0,2 m dj. Ca 15 har helt eller delvis kantkedja, 0,2-0,3 m h av 0,3-0,5 m l stenar. Flera är yt- och kantskadade av vägar och täkter. De kvadratiske stensättningarna, belägna i N samt i VSV, är 3-5x3-5 m (ÖNÖ-VSV--NÖ-SV) och 0,2-0,4 m h. Övertorvade med i ytan enstaka 0,2-0,4 m st stenar. Helt eller delvis kantkedja, 0,2-0,3 m h av 0,2-0,6 m l stenar. Den i VSV har i V en hörnsten, 0,3 m diam och 0,3 m h. En är något osäker till formen och har möjligen ursprungligen varit rund. Treuddarna är belägna intill varandra i N delen. Den mindre är 8 m i sida (ÖSÖ, N och VSV) och 0,2 m h. Övertorvad. Delvis bevarad kantkedja, 0,3 m h av 0,1-0,2 m l stenar. Kantränna, 0,5 m br och 0,3 m dj. Den större treudden är 12 m i sida (VSV,SÖ och SSÖ) och 0,2 m h. Övertorvad. Delvis bevarad kantkedja, 0,2 m h, av 0,1-0,2 m l stenar. Tendens till kantränna. Gravfältet har ursprungligen sträckt sig åt Ö, på motsatt sida av vägen, men denna del av gravfältet är förstörd i samband med grustäkt. I. Schnell undersökte 1931 grav nr 7 på gravfältskartan, som ej gav några fynd. Ytterligare en stensättning framkom vid avtorvning för kyrkogång 1931. I denna påträffades tvättade brända ben, lerkärl och kol, samt hartstättningsring och en järnnyckel. År 1937 undersöktes en triangulär stensättning. I samband med detta och i den då varande grustagskanten, Ö om landsvägen, tillvaratogs benflisor och 3 små glaspärlor. -- Tillägg dnr 321-78-2003: Vid antikvarisk kontroll av schaktning ca 10 m SV om gravfältet påträffades ingen fornlämning. -- Tillägg dnr 321-2441-2011: Vid arkeologisk förundersökning år 2011 i två upptagna ytor direkt V om gravfältets centrala del påträffades inget av antikvariskt intresse.	Fornlämning

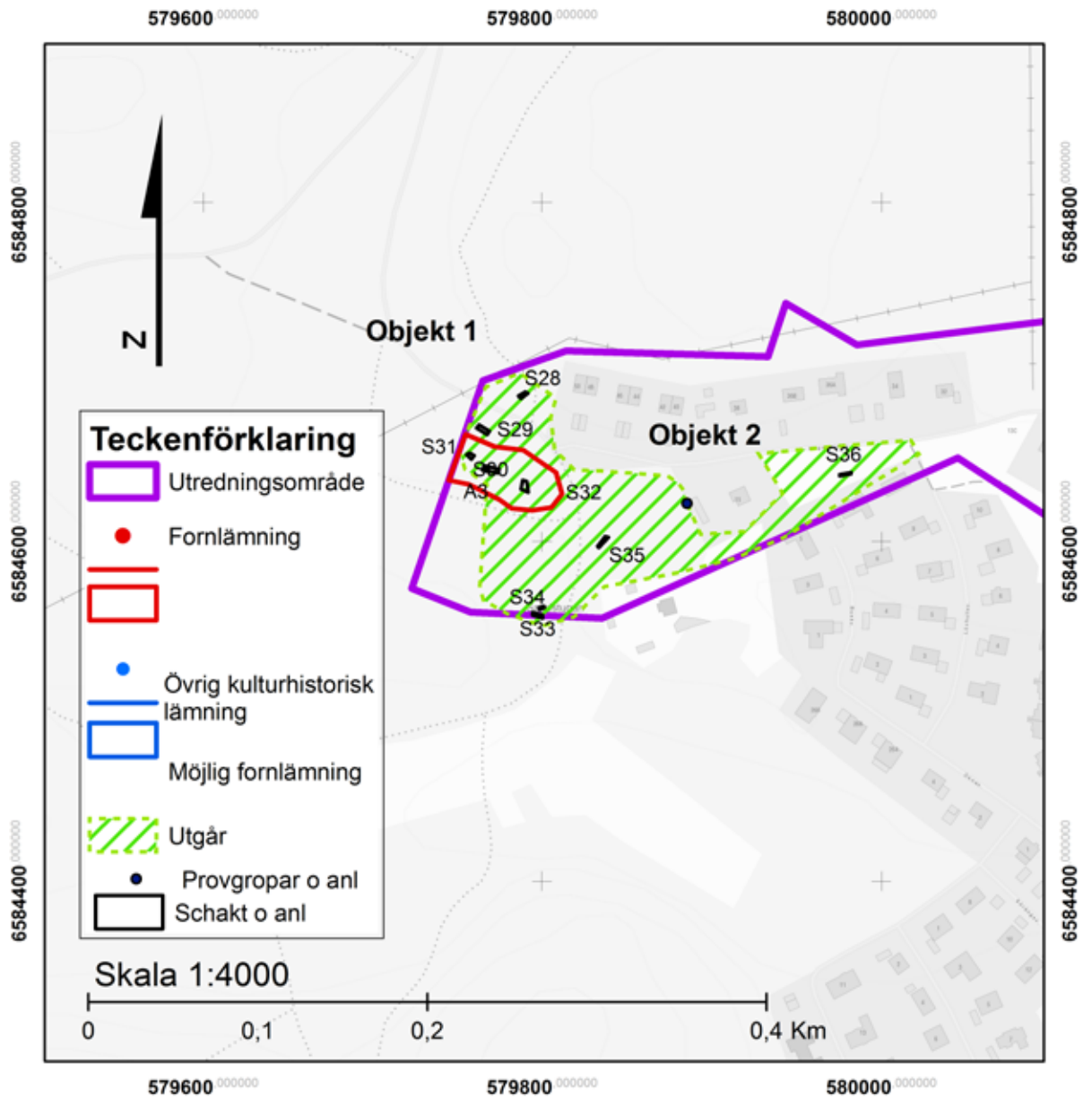
Objekt nr	Beskrivning	Antikv. bedömn
23	Boplatssläge , 70x20 m (NO-SV), bestående av flack SV-sluttande mark. Åkermark. 20-25 m.ö.h. C-läge – utgår med utgångspunkt i resultaten av övriga provgrävningar.	Utgår
24 Torshälla 127	Hälsökälla , text FMIS 1) Hälsökälla, idag i form av en springbrunn i mitten av den stensatta källan 2.1 m diam och ca 0.5 m dj. Kring kanterna är en murad kant 0.25 m br och 0.15 m h. Utanför dessa är lagda kalkstensplattor inom ett område av 6 m diam i kring brunnen. I kring är planterad ölandstok. 4 m SÖ om källan är 2) Minnestavla rest i form av en 1.5 m h stång vid vilken är fästad en bronsplatta, 0.17 m h, 0.28 m br (ÖNÖ-VSV) och 0.03 m tj. Inskriften vetter åt ÖSÖ. Här låg HÄÄLBY BRUNN OCH BADANSTALT. Från 1800-talets mitt till 1930 anlagd vid HELLYBY HELSOKÄLLA. Vid känd trefaldighetskälla FORNTIDA OFFERKÄLLA. Springbrunnen är ej belägen på den ursprungliga källans plats som är inom markerat område, inrymd i ett parkeringshus	Övrig kulturhistorisk lämning
25	Bytomt , 230x150 m. Plats för N delen av Hällby bytomt. Enligt geometrisk avmätning 1647 låg tre av byns fyra gårdar inom den N tomt. Gårdarna inom den N delen utgjordes av ett kronohemman och två frälsehemman. Tomten har markerats utifrån 1647 års karta. Tomten är bebyggd med gårdsbebyggelse.	Övrig kulturhistorisk lämning
26	Bytomt , 110x90 m (N-S). Plats för S delen av Hällby bytomt. Enligt geometrisk avmätning 1647 låg en av byns fyra gårdar inom den S tomt. Denna gård var ett frälsehemman. Tomten har markerats utifrån 1647 års karta. Tomten är bebyggd med gårdsbebyggelse.	Övrig kulturhistorisk lämning
27	Boplatssläge , 170x100 m (Ö-V), bestående av S-sluttning, delvis med karaktär av avsatser. Äldre trädgårdsmark. 10-20 m. ö.h. Området utgör ett bra boplatssläge för boplatser från bronsålder, järnålder men också för medeltida bebyggelse som kan ha samband med Hällby by. A-läge. Undantogs från utredningsgrävning då området var privatägt.	Möjlig fornlämning
28	Färdväg . Hålväg, 89 m l (VNV-OSO), 2 m br och 0,25-0,35 m dj. Svagt skålformad. På kanterna är vallar, 1,5-2,2 m br och intill 0,5 m h, av stenblandad sand. Vägen är idag en vandringstig. På vallarna växer ett flertal stora träd och lövsly. Vägen planar ut över en gammal påfart till en äldre villatomt i mitten för att återkomma som hålväg i V.	Fornlämning

2. Tabell över schakt och provgropar

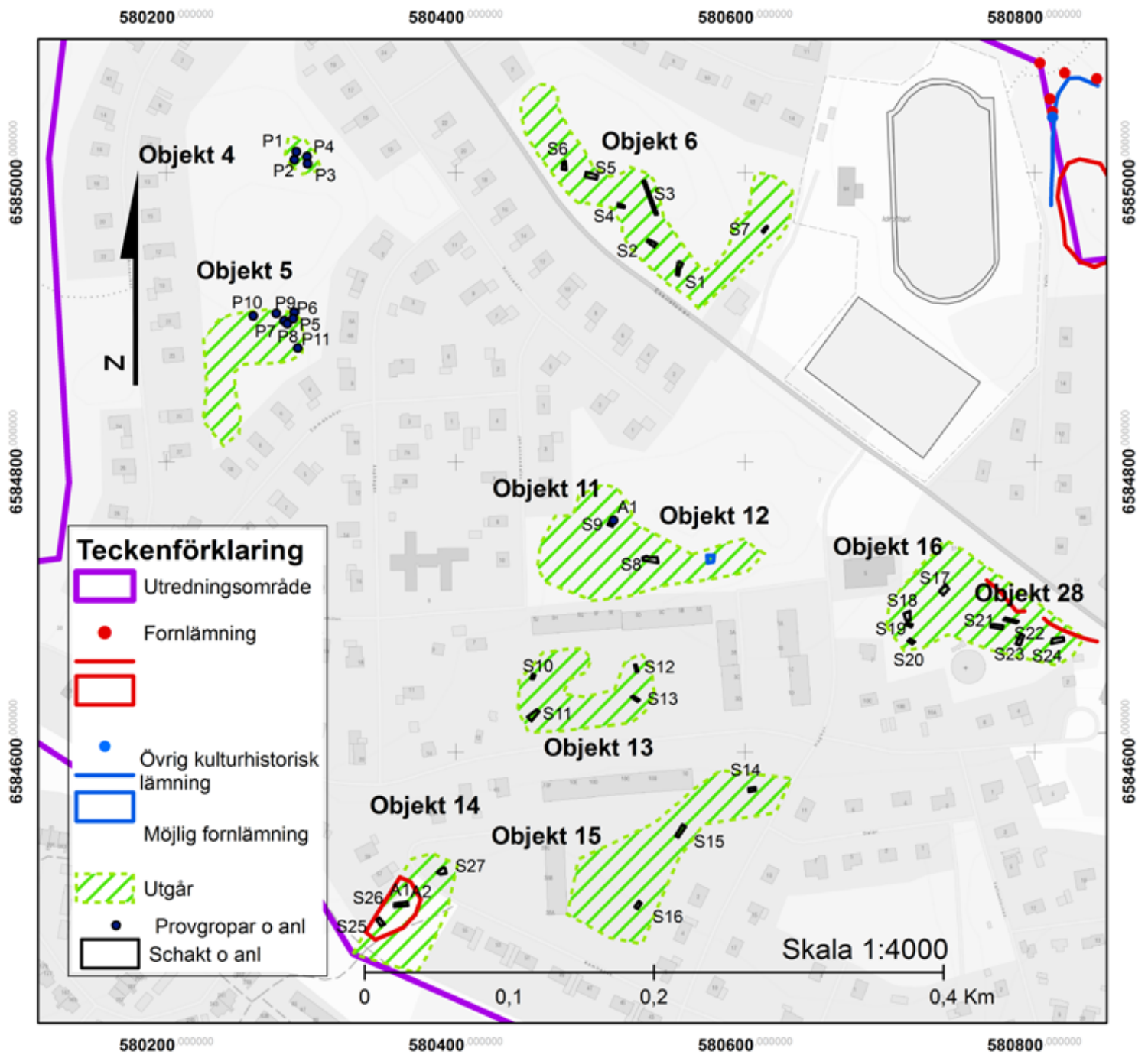
Schakt/ provgrop	Storlek/djup m	Beskrivning
Objekt 4		
	5 st provgropar 0,5x0,5 / 0,4	I området grävdes fem provgropar med fyllhammare och rensning för hand, ned till ett djup av 0,4 m. Fyllningen i samtliga gropar bestod av myllblandad torv ner till 0,4 meters djup. Läget bedöms utgöra en igenväxt, våt sänka mellan berg.
Objekt 5		
3	7 st provgropar 0,5- 0,7 / 0,4	I området grävdes sju provgropar med fyllhammare följt av rensning för hand. Fyllningen i samtliga bestod av ett kraftigt torvlager 0,1-0,15 m tj, följt av sand till sandig morän. I en provgrop framkom en tveksam kvartsbit, i övrigt endast naturliga stenar.
Objekt 6		
1	9x2-3 / 0,4	Torv 0,1, därunder orörd sand. Enstaka småsten.
2	5,5x3 / 0,35	Torv 0,1, därunder orörd sand. Djupschakt i NÖ sidan, 1,2x1,2 visade skikt av sorterad sand.
3	29x1,2 / 0,35	Torv 0,1, därunder orörd sand. Någon enstaka skärvig sten.
4	3x2,3 / 0,3	Torv 0,1, därunder orörd sand. Någon enstaka skärvig sten.
5	8x2,8-4 / 0,45	Torv 0,1, därunder orörd sand. Enstaka småsten.
6	8x2,8-3,8 / 0,4	Torv 0,1, därunder orörd sand. Enstaka småsten.
7	3x2-2,5 / 0,25	Torv 0,1, därunder stenig, grusblandad morän. Någon skärvig sten och inslag av sentida skräp.
Objekt 11		
8	25x1,8 / 0,5	Torv 0,1, följt av matjord 0,2 m tj, därunder orörd sand. Inslag av sentida skräp, glas, tegel.
9	5x2,5-3 / 0,3	Torv 0,1, följt av matjord 0,1-0,25 m tj. Kraftigt omrört. Djupschakt visade flera påförda lager som har samband med anläggandet av en fotbollsplan i området. I kanten av fotbollsplanen framkom ett stolphål, 0,5 m diam och 0,25 m dj. Mörkfärgad fyllning av sand, sot, kol och stenskoning. Anläggningen utgör enda spåret av förhistorisk boplatsskikt inom området.

Objekt 13		
10	3x2,2 / 0,3	Torv 0,1,följt av matjord 0,1 m tj, därunder orörd sand
11	6x1,8 / 0,1	Torv 0,1,därunder orörd stenig morän. Sentida glas och tegel.
12	2x1,2 / 0,2-0,7	Torv 0,1, följt av flera olika lager med påförd jord, sand, lera och matjord. I botten orörd morän.
13	5x1,2 / 0,2-0,5	Torv 0,1,följt av flera olika lager med påförd jord, sand, lera och matjord. I botten morän.
Objekt 15		
14	4x2,2 / 0,25-0,4	Torv 0,1,följt av grusblandad matjord 0,25 m tj, därunder orörd sand. Fynd av spik, glas och kakelugnsfragment.
15	9x1,8-2,2 / 0,25	Torv 0,1,följt av grusig, sotig, matjord 0,0,15 m tj. I botten orörd sand. Plogspår i sanden.
16	8x1,8-2,2 / 0,35	Torv 0,1,följt av omrörda lager med matjord, grus och tegelskräp. I botten orörd sand. Området är påverkat av den bebyggelse som legat i närheten under 1900-talet.
Objekt 16		
17	5x2,2 / 0,1-0,35	Torv 0,1,följt av grusblandad matjord 0,2 m tj. Större block i NV. I botten orörd sand. Sentida tegel och porslin.
18	4x2 / 0,2-0,6	Torv 0,1,följt av påförda lager av sand över tidigare markyta. I botten orörd sand. Djupschakt.
19	5x2,2 / 0,2-0,4	Torv 0,1,följt av påförda lager av sand över tidigare markyta. I botten orörd sand.
20	3,5x1,8 / 0,35	Torv 0,1, följt av grusblandad mylla 0,3 m tj, I botten orörd grus. Häll i SO.
21	8x2,2 / 0,35-0,65	Torv 0,1, följt av grusblandad mylla 0,3 m tj, I botten orörd grus.
22	8x1,2 / 0,25-0,4	Torv 0,1, följt av grusblandad mylla 0,1 m tj, I botten orörd grus.
23	8x2,2 / 0,3	Torv 0,1, följt av grusblandad mylla 0,0,5m tj, I botten orörd morän. Enstaka skärviga stenar och några bitar av kvarts.
24	8x1,2 / 0,25-0,3	Torv 0,1, följt av grusig matjord. I botten orörd grus. I schaktet var en nedgrävd skräpgrop med stenblock, tegel och några bitar av rödgods med grön glasyr (1800-tal?).
Objekt 14		
25	5x2,2 / 0,35	Torv 0,1 följt av matjord 0,2 m tj. I botten orörd sand. Schaktet övertäckas av ett dike, troligen äldre teggräns. Inga fynd.
26	7x1,5-2 / 0,4	Torv 0,1 följt av matjord 0,3 m tj med inslag av tegel, sot, glas. I N kanten är två anläggningar. I botten sand. A 1 – hård, botten av, i N kanten av schaktet, minst 0,5 m st, 0,1-0,2 m tj, med fyllning av skärvig sten, sot och kol. Ett tiotal skärvstenar. A 2 – Hård, 1,4x0,8 m st och 0,3 m dj. Fyllning av större klumpstenar, 0,1-0,2 m st i kanterna och innanför dessa skärvsten, skörbränd sten, sot och kol. Anläggningarna snittades och dokumenterades samt fotograferades. Kol samlades in. Fornlämning.
27	3x2-3 / 0,3	Torv 0,1, därunder orörd sand. Inga fynd.
Objekt 1		
28	3x2 / 0,2	Torv 0,1, därunder orörd sand. I Ö delen en grop med recent skräp.
29	8x2,5 / 0,2-0,6	Torv 0,1, därunder orörd sand. Djupschakt i V visade ett tjockt lager orörd sand.
30	8x2,5 / 0,25-0,4	Torv 0,1, därunder orörd sand. Spridda skärvstenar. I V hörnet är: A3 – Hård, 1,4x1 m (NO-SV), väl avgränsad stenpackning med svagt färgad sand som fyllning. Någon diffus sotfläck. Fornlämning.
31	3x2 / 0,3	Torv 0,1, därunder orörd sand. Inga fynd.
32	7x1,5-3 / 0,3-0,5	Torv 0,1, därunder orörd sand. Ett tiotal skärvstenar av olika storlek, 1 kvartsbit och 1 kvartsavfall. Fornlämning.
33	6x1,2 / 0,4	Torv 0,1, följt av matjord 0,2 m tj med enstaka tegelbitar, därunder orörd mjåla. I V delen är en sentida grop med kol, delvis obränt trä och enstaka skärviga stenar. I schaktet iaktogs enstaka skärviga stenar. Skärvstenen indikerar fornlämning i närområdet.
34	4x1,2 / 0,3	Torv 0,1, följt av matjord 0,15 m tj, därunder orörd mjåla. I schaktet iaktogs ett sotigt gruslager med tegel.
35	5x1,2 / 0,35	Torv 0,1, följt av 0,25 m tj matjord, därunder orörd sand.
36	7x1,2 / 0,3	Torv 0,1, följt av 0,2 m tj matjord, därunder orörd sand.

3. Schaktplaner

Schaktplan över objekt 1 och 2.

Schaktplan över objekt 4, 5, 6, 11, 13, 14, 15 och 16.

